”Että jaksan ne kaikki arjen mutkat ja suorat”: Päihdekuntoutuksessa perheenä olevien kuntoutujien vanhemmuuden kokemukset

Arja Ruisniemi: *YTT, tutkija Tampereen yliopisto, lehtori, Satakunnan ammattikorkeakoulu*
Katja Kuusisto: *Tenure track -professori, Tampereen yliopisto*

arja.ruisniemi@samk.fi; katja.kuusisto@tuni.fi

Janus

***Janus** vol. 30 (3) 2022, 251–268*

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Tiivistelmä

Artikkelissa tarkastellaan miten perhepäihdekuntoutuksessa olevat vanhemmat rakentavat vanhemmuutta haastattelupuheessa ja miten he kokevat kuntoutumisjakson vaikuttaneen vanhemmuuteensa. Aineistona oli seitsemän yhteisöhoitoon perustuvassa laitoksessa kuntoutuvan vanhemman teemahaastattelua. Analyysimenetelmänä käytettiin aineistolähtöistä sisällönerittelyä ja sisällönanalyysia. Haastatteluissa rakentui kuva kompleksisesta vanhemmuudesta elämäntapahtumien, omien valintojen ja kulttuuristen vaatimusten ristipaineessa. Kuntoutumisjaksolla yhdessä lasten kanssa eletty arki ja kuntoutuksessa saatu tuki olivat vahvistaneet suhdetta lapseen ja oma vanhemmuus oli muuttunut. Ajatukset lastensuojelusta olivat muuttuneet koetusta uhasta avun ja tuen mahdollistajaksi. Vanhemmuuden muutokset ja riippuvuudesta toipumisen prosessi kietoutuivat monella tavalla toisiinsa. Näiden kahden samaan aikaan tapahtuvan prosessin voidaan nähdä vahvistavan toisiaan, mutta vaativan vanhemmalta paljon voimavaroja. Yksilöllinen ja saumaton perheiden tilanteiden tukeminen myös kuntoutumisjakson jälkeen on erityisen tärkeää.

Johdanto

Päihde- ja mielenterveysongelmat ovat usein lastensuojelun toimenpiteiden taustalla. Vuonna 2016 julkaistun huostaanotettujen lasten taustoista tehdyn selvityksen mukaan joka neljännen lapsen kohdalla alkoholinkäytön arvioitiin aiheuttavan huolta tilanteen taustalla ja noin joka seitsemäs lapsi asui perheessä, jossa vanhempien päihdekäyttö vaikutti lapsen sijoituspäätöksen takana (Heino ym. 2016). Tästä huolimatta päihdetyössä perheen huomioiminen ei ole ollut systemaattista (Itäpuisto 2013). Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta vanhempien päihdekäytön nähdäänkin johtavan erityisen tuen tarpeeseen, joka koskettaa koko perhettä (Kuusisto ym. 2021a). Perheenä päihdehuollon yksiköissä tapahtuvaan kuntoutukseen osallistumista on tutkittu varsin vähän eikä kotimaista tutkimusta ole aiemmin juuri tehty. Päihdekuntoutuksella tarkoitamme tässä tutkimuksessa toimintaa, jolla tähdätään päihteitä ongelmallisesti käyttävän, laitoskuntoutuksessa olevan henkilön kuntoutumiseen.

Aiempi tutkimus on keskittynyt päihteitä käyttäneiden äitien ja vauvojen varhaiseen vuorovaikutukseen (Pajulo ym. 2012). Aihepiiri on kuitenkin tärkeä, koska vanhempien päihdekäyttö voi aiheuttaa kasvuolosuhteet, jotka vaarantavat myös lapsen terveyttä, kehitystä ja sosiaalista hyvinvointia (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 3 §; ks. myös Alexanderson & Näsman 2017; Orjasniemi ym. 2017; Partanen

2021). Päihdehuollon järjestäminen asettuu julkisen vallan hyvinvointipoliittiseksi tehtäväksi (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014). Perheiden päihdekuntoutus on sosiaalihuollon lakisääteinen palvelu, joka kiinnittyy yhteiskunnan toimintona olennaisesti sekä sosiaalityön että sosiaalipolitiikan alueelle.

Tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on perhekuntoutuksen inhimillisen vaikuttavuuden kuvaaminen tarkastelemalla päihteistä riippuvaisten vanhempien kokemusta. Tällä inhimillisen vaikuttavuuden kuvaamisella (Pohjola ym. 2012) pyrimme vastaamaan samalla vaikuttavuustutkimuksen vajeisiin (Drisco 2014; Gambrill 1999; Hokkanen 2012; Raunio 2010; Vakkuri 2009). Asiakkaiden elämäntilanteet ja kokemukset tutkimuksessa huomioimalla voi myös vaikutusten tutkimisen tapa monimuotoistua (Pohjola ym. 2012). Palvelukokemusten tutkiminen on merkityksellistä vanhempien päihdeongelmia koskevan tiedon lisäämiseksi, heidän palvelujärjestelmää koskevien kokemustensa ymmärtämiseksi sekä perheiden päihdehoitopalvelujen kehittämiseksi.

Tutkimus fokusoituu Suomessa melko vähän huomiota saaneeseen aihealueeseen: perheenä laitospäihdekuntoutuksessa olevien kokemuksiin vanhemmuudesta. Aineistona ovat yhteisöhoitoon perustuvassa päihdehuollon yksikössä toteutetut kuntoutuvien vanhempien teemahaastattelut, joita analysoidaan aineistolähtöisesti sisällönerittelyn ja sisällönanalyysin keinoin. Kysymme, *millaisena perhekuntoutuksessa olevien päihdekuntoutujien vanhemmuus rakentuu heidän puheessaan, ja miten he kokevat vanhemmuuden muuttuneen perhekuntoutuksen aikana.* Näiden kysymysten kautta tarkennetaan katsetta siihen, *millaiseksi vanhempien toimijuus muodostuu.* Toimijuus ymmärretään sosiaalipsykologisena käsitteenä, jossa yksilö rakentaa omaa identiteettiään sosiaalisessa kontekstissa ja samalla vaikuttaa aktiivisesti itseään ympäröivään sosiaaliseen maailmaan (Bandura 2006). Tässä tutkimuksessa haastateltavien toimijuutta tarkastellaan erityisesti päihteistä kuntoutuvan vanhemman näkökulmasta.

Perheenä päihdekuntoutuksessa

Päihderiippuvuudesta kuntoutuminen on pitkällinen prosessi, jonka aikana päihteitä ongelmallisesti käyttävää asiakasta tuetaan erilaisin hoidollisin keinoin. Sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukaan asiakkaan osallisuus, palvelujen saavutettavuus ja asiakkaan etu ovat keskeisiä asioita sosiaalihuollon päätöksiä tehtäessä. Palveluihin ohjaaminen vaatii aina ammatillista punnintaa, tehdään se sitten sosiaalihuoltolain tai terveydenhuoltolain (1303/2014) nojalla (Kuusisto ym. 2021a; Poikonen & Kekoni 2019). Päihdehuoltolain (41/1986) mukaan asiakkaalla on subjektiivinen oikeus saada huoltoa avun, tuen ja hoidon tarpeen mukaisesti (KHO 226.9.2000 T 2366; Poikonen 2017). Lakien ohella strategisella ohjauksella on keskeinen merkitys päihde- ja mielenterveyttä koskevien tavoitteiden laatimisessa, palveluiden kehittämisessä ja ajantasaisuudessa yli hallituskausien (Kotovirta ym. 2021; Partanen 2021; Heino ym. 2016; Vorma ym. 2020). Mielenterveysstrategiassa ja vallitsevassa sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä mielenterveysoi-

keuksien nähdään kuuluvan kaikille ja niitä turvaa yksilön sekä myös hänen läheistensä oikeus tarpeita vastaaviin ja laaja-alaisiin palveluihin (Partanen 2021;Vorma ym. 2020).

Palveluja on suunnattava siis myös läheisille. Mielenterveysstrategian toisena painopistealueena oleva *lasten ja nuorten mielenterveyden rakentuminen arjessa* näyttäytyy keskeisenä tekijänä puhuttaessa perheistä päihdekuntoutuksessa (Vorma ym. 2020). Myös päihde- ja riippuvuusstrategian painopisteissä mainitaan päihteitä ongelmallisesti käyttävien lisäksi heidän läheistensä oikeuksien toteutuminen (Kotovirta ym. 2021). Näistä tavoitteista huolimatta suomalainen palvelujärjestelmä on ollut hyvin yksilökeskeinen ja läheisten integroiminen osaksi hoitoa on ollut käytännön päihdetyössä suhteellisen vähäistä.

Jotta päihteistä riippuvaisia vanhempia ja perheitä pystytään auttamaan, tarvitaan tietoa heidän tavastaan jäsentää elämäänsä, heidän odotuksistaan, peloistaan ja toiveistaan. Päihdepalvelujen kehittämiseksi tarvitaan lisää tietoa siitä, miten voidaan paremmin vastata perheiden moninaisiin psykososiaalisiin tarpeisiin (Karttunen 2016; Väyrynen 2006). Tutkimuksissa on todettu, että asiakkaan ja auttamisjärjestelmän käsitykset avun tarpeesta eivät aina kohtaa, palvelujärjestelmä on monimutkainen ja voimavarat etsiä tietoa voivat olla päihteitä ongelmallisesti käyttävillä vanhemmilla niukat (esim. Kuronen ym. 2020). Hyvinvointipalvelut voivat toisen suuntaisista tavoitteista huolimatta myös ylläpitää haavoittuvuutta, koska rakenteelliset tekijät eivät aina tue yksilön ja perheen parasta (Virokannas 2020). Pelko lastensuojelun toimenpiteistä voi olla esteenä avun hakemiselle.

Vanhempien erityistarpeet ongelmallisesta päihdekäytöstä kuntoutuessa

Vaikka perheenjäsenten mukaan ottaminen kuntoutukseen näyttää parantavan hoidon tuloksellisuutta, tarvitaan lisää tutkimusta vanhemmuuden vahvistamisesta päihteitä käyttävillä vanhemmilla (Väyrynen 2006). Päihderiippuvuus on vahvasti sosiaalinen ja kulttuurinen ilmiö ja sitä onkin hyvä tarkastella yksilöä laajemmasta näkökulmasta. Vanhemmuustutkimuksessa päihdetyön alueella korostuu erityisesti äitiyden sekä suomalaisessa tutkimuksessa äitien ja vauvojen päihdehoidon tutkimus (Belt 2013; Niccols ym. 2012; Pajulo ym. 2016; Pajulo ym. 2012; Sauer-Sargent 2016; Suchman ym. 2017; Sinko & Virokannas 2009). Kun tutkimukset ovat kohdistuneet äiteihin, niissä on tullut esiin, että tarvitaan erityisesti naisille suunnattuja palveluja, sillä äitiyteen liittyvät normatiiviset odotukset, stigma ja pelko lasten välittömästä huostaanotosta voivat estää avun hakemista (Martin ym. 2011; Panchanadeswaran & Jayasundara 2012; Stringer & Baker 2018). Äitiyden identiteetin vahvistuminen on tärkeää hoitoon hakeutumiselle ja hoidossa pysymiselle (Usher ym. 2015; Martin ym. 2011), mistä syystä vanhemmuuteen on tärkeää kiinnittää huomiota hoitoon ohjauksen ja hoidon käytännöissä.

Päihteitä ongelmallisesti käyttävien vanhempien perheissä lasten ja van-

hempien erityistarpeet kietoutuvat usein toisiinsa ja vanhempien runsas päihteiden käyttö saattaa myös itsessään tuottaa lasten käyttäytymisen ja tunne-elämän ongelmia (Akin ym. 2015; Alexanderson & Näsman 2017). Vaikutusten suunta onkin moninainen ja vanhemmuuden käytäntöihin ja perheen toimintatapoihin keskittyvien perhekuntoutusmenetelmien on todettu vähentävän ongelmia lapsilla ja auttavan suhteen rakentumista vanhempiinsa (Niccols ym. 2012; Wangensteen 2019; Seay ym. 2017). Myös päihteitä ongelmallisesti käyttävän henkilön terveiden ihmissuhteiden vahvistamisen, erityisesti suhteessa omiin lapsiin, on todettu parantavan hoitotuloksia (Jeong 2015; Messina ym. 2015). Tutkimukset osoittavatkin, että ottamalla kuntoutukseen mukaan koko perhe, saavutetaan paremmat tulokset kuin keskittymällä vain päihteitä käyttävään vanhempaan (Brown ym. 2017; Espinet ym. 2016; Karttunen 2016).

Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkimusasetelma ja aineisto

Tutkimus on toteutettu osana laajempaa laitospäihdekuntoutuksen vaikuttavuutta tarkastelevaa tutkimushanketta *Asiakkaan kokemus kuntoutustoiminnasta ja hyvinvoinnin muutoksesta laitospäihdehoidon aikana ja seurannassa* (MUUTOS-hanke[1]). Tutkimusyksikön taustaorganisaatio on myöntänyt tutkimusluvan 6.2.2020 ja eettisestä ennakkoarvioinnista on annettu puoltolausunto 30.3.2020. Tutkimusalustana toimiva laitoskuntoutusyksikkö tarjoaa lääkkeetöntä yhteisölliseen toimintamalliin pohjautuvaa yksilö- ja perhekuntoutusta päihde- ja peliriippuvaisille henkilöille. Kuntoutuksessa vertaistuella on vahva rooli ja asiakkaita rohkaistaan osallistumaan itsehoitoryhmiin (NA- ja AA-ryhmät).

Haastateltavat vanhemmat (*N*=7) olivat iältään 24–44-vuotiaita ja he osallistuivat laitospäihdekuntoutukseen perheenä. Haastateltavien päihdetaustaa tai hoitohistoriaa ei kysytty. Haastateltavista suurin osa oli naisia, mikä kuvaa yleisesti perheiden kanssa tehtävän laitospäihdekuntoutuksen asiakaskuntaa. Kuntoutuksessa haastateltavilla oli mukana seitsemän lasta, jotka olivat haastatteluajankohtana iältään hieman alle vuodesta kahdeksaan vuoteen, kaksi haastateltavaa odotti lasta. Osalla oli lisäksi vanhempia lapsia, jotka eivät olleet mukana kuntoutuksessa. Nämä lapset olivat joko aikuisia tai olivat toisen vanhemman tai muun läheisen luona kuntoutuksen ajan. Yksi haastateltava oli viikon mittaisella intervallijaksolla ja yksi oli toista kertaa kuntoutumisjaksolla, toisella heistä lapset eivät olleet haastatteluajankohtana mukana laitoksessa. Yksi tutkijoista (AR) haastatteli suostumuksensa antaneet kuntoutujat 28.9.2020–19.1.2021 välisenä aikana ja niistä kolme toteutettiin videovälitteisesti koronapandemian rajoitusten takia. Haastattelut kestivät 30–76 minuuttia ja ne tallennettiin ja litteroitiin. Litteroitua aineistoa kertyi 121 sivua.
Teemahaastattelun aluksi haastateltavat kuvasivat visuaalisella lomakkeella elämänvaiheitaan ja elämän käännekohtia vanhempana. Lomakkeessa oli lisäksi kysymyksiä muun muassa ajatuksista vanhemmuudesta ennen lasten syntymää. Lomakkeen tehtävä oli virittää ajatuksia omasta vanhemmuudesta, eikä niitä muuten analysoitu. Oman van-

hemmuuskokemuksen jäsentäminen aikajanalle tuotti rikasta kuvausta omista kokemuksista ja linkittyi luontevasti haastatteluteemoihin, jotka olivat: *omat vahvuudet vanhempana*, *kokemukset muiden määrittelyistä omasta vanhemmuudesta*, *riittävän hyvä vanhemmuus*, *suhde lapsiin* ja *kuntoutusjakson merkitys omaan vanhemmuuteen*.

Analyysin kuvaus

Tutkijat lukivat aineistoa useaan kertaan läpi ja analyysin aikana haastatteluaineisto koodattiin laadullisen aineiston analyysiin tarkoitetulla Atlas.ti-ohjelmalla. Analyysi toteutettiin aineistolähtöisenä sisällönerittelynä ja sisällönanalyysinä. Sisällönerittelyssä aineisto luokiteltiin koodeihin ja analyysi eteni tästä sisällönanalyysiin, jossa sovellettiin tulkitsevaa fenomenologista analyysia kokemuksen tarkasteluun.

Tulkitseva fenomenologinen analyysi on lähestymistapa psykologiseen kvalitatiiviseen tutkimukseen keskittyen idiografiseen painopisteeseen, jossa tarkoituksena on tarjota oivalluksia siitä, miten henkilö tietyssä yhteydessä ymmärtää kiinnostuksen kohteena olevan ilmiön. Haastateltavien puhetta tulkittiin näkökulmana kuntoutujien kokemuksiin. Menetelmässä on piirteitä konstruktionistisesta ja realistisesta ontologiasta ja sen peruslähtökohtana on, että ihmisen puheen ja kokemuksen välillä on yhteys. Yhteys ei kuitenkaan ole suoraviivaisesti tutkijan saavutettavissa, vaan tavoitteena on tutkittavan näkökulman ymmärtäminen. (Liimakka 2012; Tuomi & Sarajärvi 2018; Pietkiewicz ym. 2014.)

Ihmisten halu, tapa ja kyky kertoa omista kokemuksistaan on yksilöllinen ja haastattelutilanne on erityinen konteksti, jossa tutkittavia pyydetään konstruoimaan näkökulmia omaan vanhemmuuteen haastattelijan aloitteesta. Tulkitseva fenomenologinen analyysitapa tuo tähän tutkimukseen tieteenfilosofisen perustan, jossa tavoitteena on ymmärtää ja tuoda esiin haastateltavan kokemus vanhemmuudesta omassa elämänkaaressaan ja kontekstissaan kuntoutujana (Pietkiewitz ym. 2014).

Analyysiyksikkönä oli yksittäinen lause tai laajempi kysymys-vastauskokonaisuus, josta voidaan käyttää termiä selonteko (Ruusuvuori ym. 2010). Sama analyysiyksikkö saattoi sisältyä useaan eri koodiin. Koodit ovat haastatteluaineistosta pelkistettyjä ilmauksia, jotka on luokiteltu (Tuomi & Sarajärvi 2018; Krippendorff 2013). Haastattelijan esiin nostamilla teemoilla on merkittävä vaikutus esiin nouseviin asioihin, mutta haastateltavat puhuivat myös paljon yksilöllisistä kokemuksistaan, esimerkiksi suhteestaan omiin vanhempiinsa ja lasten toiseen vanhempaan. Koodit muodostettiin siten osittain haastatteluteemoista ja osittain haastattelupuheen keskeisestä sisällöstä, joka tulkittiin haastateltavien jäsennykseksi vanhemmuudesta ja siinä tapahtuvista muutoksista.

Koodausta ja koodien suhteita toisiinsa tarkennettiin ja muokattiin käsitekarttoja hyödyntäen. Analyysi eteni koodauksen jälkeen tiivistämällä 11 koodia kolmeen yläluokkaan, jotka nimettiin seuraavasti: 1) kompleksinen vanhemmuus, 2) vanhemmuuden kokemukset arjessa ja 3) yhteiskunnan rooli vanhemmuudessa. Nämä yläluokat ovat

koodeja kuvaavia kokoavia jäsennyksiä. Lisäksi huomiota kiinnitettiin poikkeuksiin, koska temaattinen sisällönanalyysi saattaa kadottaa merkityksellisiä yksilöllisiä kokemuksia (Krippendorff 2013, 184). Koodattua ja luokiteltua aineistoa tarkasteltiin tutkimuskysymysten kautta; miten haastateltavat jäsensivät vanhemmuuttaan, miten he kokivat vanhemmuuden muuttuneen kuntoutumisjakson aikana ja millaisena toimijana he itsensä esittivät.

Monitasoinen vanhemmuuden toimijuus

Kompleksinen vanhemmuus

Kokemus omasta vanhemmuudesta näkyi haastatteluissa monitasoisena ja ilmiöitä toisiinsa kietovana puheena riittävästä vanhemmuudesta ja omasta riittämättömyyden tunteesta, sekä uskomusten ja erilaisten tunteiden kuvauksina. Kompleksisuus tässä yhteydessä kuvaa tätä monitasoisuutta ja yhteen kietoutuneisuutta. Tavoitteena oman vanhemmuuden suhteen oli ensisijaisesti riittävän hyvä vanhemmuus ja voimavarojen riittäminen.

> *H2: Mä aattelen sen näin, että mä en osaa sanoo mitä konkreettista se vaatii, mutta semmonen, että mä en oo päivän päätteeksi ja lasten kanssa ollessani semmosessa uupuneessa ja turhautuneessa mielentilassa suurinta osaa aikaa.*

Tässä haastatteluotteessa vanhempi peilaa tavoitettaan suhteessa omaan siihenastiseen kokemukseensa arjesta. Hän asettaa tavoitteeksi uupumuksen ja turhautumisen kokemusten vähenemisen. Konkreettisia keinoja haastateltava ei ollut vielä tähän löytänyt. Osa haastateltavista tunnisti vaatimukset ja uskomukset oman vanhemmuuden suhteen liiallisiksi ja epärealistisiksi. Ajatukset vanhemmuudesta näyttäytyivät osalla haastateltavista mustavalkoisena; piti olla joko täydellistä tai sitten oli täysin epäonnistunut vanhempana. Oma päihteiden käyttö oli vienyt tilaa ja voimavaroja vanhemmuudelta, etäännyttänyt lapsista ja aiheuttanut salailua. Kun suhde lapseen oli jäänyt päihteiden käytön alle, kokivat haastateltavat, että omien lasten kanssa oli vaikeaa olla ja tehdä asioita. Nämä kokemukset tuottivat erilaisia epäonnistumisen tunteita ja saivat jopa epäilemään omia tunteita lapsiaan kohtaan.

> *H2: Tää on yks asia, mitä mä oon kanssa monesti miettinyt, että välitänkö mää oikeesti ja rakastanko mää oikeesti mun lapsia, kun mä oon pystyny päihteitäkin käyttään, tekeen kaikkea kummallista.*

Vanhemmuutta kohtaan tuli painetta monesta suunnasta ja omat voimavarat ja kyvyt koettiin usein riittämättömiksi. Kompleksinen vanhemmuus rakentui eri tavoin toisiinsa kietoutuneista ihmissuhteista, tunteista, muistoista ja uskomuksista ja näiden kautta koetusta vanhemmuudesta.

Vanhempien kuvaukset suhteista lasten toiseen vanhempaan näyttäytyivät yhtäältä vanhemmuutta tukevina ja toisaalta tuen puutteena. Erityisesti toisen vanhemman tuen puute nousi kuitenkin haastatteluissa esiin. Omat lapsuuden kokemukset ja omien vanhempien tapa olla vanhempi heijastuivat omaan toimintaan vanhempana. Tukea vanhemmuuteen oli saatu omilta vanhemmilta. Poikkeuksena yhdellä haastatel-

tavalla oli kokemus, että oma äiti tuki paljon, mutta samalla heikensi haastateltavan vanhemmuutta arvostelemalla kuntoutujan tapaa olla vanhempi. Oma lapsuus oli saattanut olla myös sijaiskotilapsuus eikä muistikuvia esimerkiksi sylissä olemisesta ollut. Haastateltavat kertoivat myös omilta teini-ikäisiltä ja aikuisilta lapsilta saadusta palautteesta päihteiden käytöstä sekä heiltä saadusta tuesta kuntoutumiseen. Haastatteluissa tuli esiin tarve puhua asiasta tulevaisuudessa isompien lasten kanssa.

Arkielämä vanhempana on kenelle tahansa tasapainoilua voimia vievien ja voimia antavien asioiden keskellä. Haastateltavien kokemuksia sävyttivät voimavaroja vieneet tapahtumat ja ihmissuhteet. Kokemukset kompleksisesta vanhemmuudesta sisälsivät ristiriitaisia omia ja muiden odotuksia, syyllisyyden ja toivon tunteita, läheisyyden ja erillisyyden kokemuksia sekä oman muutosprosessin peilaamista vertaiskuntoutujien kanssa. Kompleksisuutta tuotti myös kaksi yhtäaikaista muutosprosessia: oma toipumisprosessi ja vanhemmuuden uudelleen rakentaminen. Nämä prosessit voivat ajoittain vahvistaa toisiaan, mutta myös kulkea hyvin eri tahtiin.

Vanhemmuuden kokemukset arjessa

Kokemukset arjessa -yläluokka näyttäytyi kertomuksina työttömyydestä, työuupumuksesta, lasten erityisen tuen tarpeista, parisuhteen haasteista, avioeroista, tukiverkostojen puutteista, työn ja opiskelun yhdistämisen sekä vanhemmuuden haasteista. Nämä tapahtumat olivat kuormittaneet arkea ja vieneet voimavaroja vanhemmuudesta. Päihteiden käyttö oli ollut yritys hakea helpotusta näihin vaikeisiin tilanteisiin, mutta se oli johtanut entistä pahempaan kuormittumiseen. Vanhemmuus näyttäytyi yrityksenä pärjätä yksin. Avun pyytämisestä ei ollut kokemusta, siihen ei ollut kykyä eikä ehkä malliakaan. Yhtenä ilmiönä arjessa näyttäytyivät yksinäisyys ja syrjään jäämisen kokemus, mikä vahvisti stigmatisoitunutta identiteettiä.

> *H5: Että kyllähän ne sen näki, että mä tarviin sitä tukee ja apua. Ja hemmetin yksinäinen mä kotona oon ollut viimeiset neljä, viis vuottakin. Että kyllähän ne tiesi sen mun taustankin, että mä oon sellainen syrjäytyny kotiäiti. Kyllä mä kaikki muuten, mut mä ite menin hukkaan, hukkasin itteni.*

Haastattelut vahvistivat käsitystä siitä, että keskeistä päihteitä ongelmallisesti käyttävien vanhempien auttamiselle on, että he ymmärtävät tilanteensa ja hyväksyvät avun. Tähän ajattelun muutokseen päihdekeskeisessä elämässä elävä vanhempi tarvitsee apua. Haastateltavien kokemus esimerkiksi perhetyöntekijöistä ja heidän roolistaan kuntoutumisen käynnistymisessä osoittaa, että arjessa tapahtuva vuorovaikutus ja luottamukselliset suhteet sekä päihteiden käytön puheeksi ottaminen ovat tärkeitä tekijöitä muutoksen käynnistymisessä.

Oma päihteiden käyttö väritti vanhemmuutta ja arjessa toimimista vieden tilaa ja aikaa vanhemmuudelta ja suhteelta lapseen.

> *H3: Niin. Mä oon sitä jälkeenpäin miettinyt, siinä on varmaan ollut just se mun sumunen aika, millon mä en oikeesti ajatellut kun itteeni. Kun mä oon siinä ryypännyt ja sit jotenkin toisella kädellä hoitanut sitä ko-*

tia ja lasta. Niin mä mietin, että se on varmaan tuonu meille semmosen. Se lapsi on vaan ollut siinä ja nyt mun pitäis jaksaa olla sit se äiti mitä mä en silloin ole jaksanut. Että se jotenkin varmaan heijastuu [edelleen minun ja lapsen väliseen] suhteeseen.

Haastateltavat kuvasivat itsensä yhtäältä valintojen tekijöinä ja vastuullisina näistä valinnoista. Toisaalta päihteitä käytettäessä omaan elämään olivat vahvasti vaikuttaneet myös esimerkiksi puolison tekemät elämäntilannetta haastaneet valinnat, joiden myötä haastateltava kuvasi itsensä ajoittain uhrina. Haastateltavista kaikki kokivat tehneensä viime kädessä itse valintoja ja olivat esimerkiksi lopulta irrottautuneet huonosti toimivista parisuhteista. Näitä valintoja oli tehty usein kuntoutusjakson aikana.

Vanhemmaksi tulemista ja lasten syntymää kuvattiin yleensä positiivisena asiana elämässä ja useimmilla lapset olivat toivottuja. Oma elämänhistoria ja lapsuuden kokemukset vaikuttivat suhtautumiseen elämässä tapahtuneisiin asioihin. Kuormittava arki nousi puheessa esiin vahvasti ehkä sen vuoksi, että ennen kuntoutumisjaksolle tuloa päihteiden käyttö oli tyypillisesti ollut runsasta ja tuottanut arkeen rikkonaisuutta.

Päätös pitää lapsi raskauden tultua ilmi näyttäytyi lasta odottavilla haastateltavilla tietoisena valintana, johon liittyi päihteettömyyden tavoittelu ja toive paremmasta elämästä. Siten raskauden koettiin muodostavan käännekohdan vuosia jatkuneelle päihteiden käytölle. Muilla haastateltavilla vanhemmuus ei näyttäytynyt elämässä ja arjessa erityisen vahvasti tehtyjen valintojen perusteena. Pikemminkin vasta kuntoutumisjakson aikana haastateltavat kokivat katumusta valinnoistaan ja kokivat, että olisivat voineet keskittyä enemmän lapsiin ja perheeseen.

H3: Mulla on välillä semmonen, että toivottavasti mä en riko tota lasta yhtään enempää mitä se on joutunu kokemaan jo tähän ikään mennessä. On isät lähtenyt ja on mun juomiset ja on ex-puolison raivoamiset ja väkivalta. Se on kyllä ihan liikaa se lapsi joutunut kokemaan. Kyllä jotenkin nyt päivittäin sitä mietin, että millä mä saan sille vielä eheän lapsuuden.

Haastateltavien toimijuus vanhemmuuden suhteen näyttäytyi erilaisena eri vaiheissa elämää. Haastateltavat kuvasivat sitä, että nuorena vanhemmuus oli tuntunut helpolta. Sen sijaan nykyään he olivat tietoisempia esimerkiksi lapsen tarpeista ja tämä tuotti paineita vanhemmuuteen. Useassa haastattelussa tuli esiin, että nuorena kokemus toimijuudesta oli vahvempi, mutta myöhemmät elämänvaiheet tuottivat epävarmuutta elämään esimerkiksi epävakaiden parisuhteiden kautta, jolloin oma toimijuuden kokemus heikkeni.

Haastatteluissa muodostuvassa kuvassa vanhemmuudesta on samanaikaisesti läsnä sekä pärjäämisen eetos että riittämättömyys, uupuminen ja syyllisyys. Koettu syyllisyys voi olla tervehdyttävä tunne, joka auttaa muuttamaan omaa toimintaa. Liiallinen syyllisyys ja siihen jumiutuminen voivat kuitenkin estää muutosta.

Yhteiskunnan rooli vanhemmuudessa

Yhteiskunnan rooli suhteessa omaan vanhemmuuteen näyttäytyi puheena lastensuojelusta, kuntoutumisjaksosta ja muista perhepalveluista sekä puheena,

joka voidaan tulkita kulttuuriseksi vanhemmuuspuheeksi.

Lastensuojelulla on kaksinainen rooli kontrolloijana sekä avun ja tuen tarjoajana, jolloin päihteitä käyttävä vanhempi näkee lastensuojelun usein uhkana. Haastattelujen analyysissa tuli esille, että lasten huostaanotto tai sen uhka koettiin uhkana omalle vanhemmuudelle ja tämä esti avun pyytämistä. Kuntoutukseen lähtemiseen liitettiin paljon tunnekokemuksia, kuten kiukkua, häpeää ja vastenmielisyyttä, mutta myös helpottuneisuutta. Vanhempiin onkin tärkeä luoda sellaisia kontakteja, jotka madaltavat kynnystä muutokseen ja luovat toivoa paremmasta. Moni haastateltava puhui perhetyöntekijöistä myönteiseen sävyyn. Haastatteluissa tuli esiin kuitenkin myös kokemuksia siitä, että avun pyytämistä ei aiemmin ollut koettu omalla kohdalla edes mahdollisena ja ymmärrys avun saamisen ja vastaanottamisen merkityksestä oli tullut vasta kuntoutumisen aikana. Haastateltavat kuvasivat haavoittunutta vanhemmuuttaan ja sen uudelleen rakentumista.

Kuntoutumisaika vahvisti toivoa, ja haastateltavat kuvasivat pieniä hetkiä arjessa lasten kanssa ja niissä koettuja tunteita siitä, että on sellaisenaan riittävä vanhempi, kunhan päihdekäyttö ei kuulu siihen. Vanhemmat kuvasivat tilanteita, joissa lapsen luottamus vanhempaan vähitellen kasvoi, esimerkiksi päiväkotiin jääminen muuttui lapselle helpommaksi. Kuntoutus viritti toivoa paremmasta, ja erityisesti vertaiset kuntoutuksessa ja itsehoitoryhmissä loivat uskoa toipumisen mahdollisuuksiin.

H2: Mulla oli semmonen uskomus, että tää on niin vahva koukku, että tästä mä en selviä. Että kukaan ei pysty tätä lopettamaan, mutta mä halusin lapset. Se oli se mun motivaatio. Ja mä olin täällä ollu kuukauden ja mä näin täällä muita ihmisiä, jotka oli ollu lähes vuoden ja he oli ollu lähes vuoden puhtaana, käyttämättä. Ja täällä kävi intervallilaisia ja he oli pysynyt puhtaana. Mä kävin NA-kokouksissa, siellä oli ihmisiä, jotka oli pysynyt puhtaana. He sai niitä merkkipäivälätkiä ja sitten mulla rupes tuleen semmonen ajatus, että vitsit, voisko tää oikeesti olla mahdollista.

Vertaistuki on vahvassa roolissa kuntoutumislaitoksessa ja sen merkitys näkyy haastateltavien puheessa. Vertaistuki oli vahvistanut haastateltavien toimijuuden kokemusta omassa elämässä ja oli antanut muutokselle tärkeää polttoainetta, toivoa. Vanhemmuus itsessään toimii yhtäältä toipumisprosessissa vahvana motivoivana tekijänä ja toisaalta suhteen rakentaminen uudelleen lapseen voi viedä voimavaroja päihdekuntoutumiselta.

H7: Onhan tossa vähän kaiken muotoista ryhmää. Mutta ehkä välillä on semmonen tunne että [keskitytään] ehkä vähän liikaakin, siihen vanhemmuuteen ja semmoseen. Tai sitten vähän väärään aikaan, kun kuitenkin täällä ollaan päihdekuntoutuksessa. [--] Että pitää keskittyä just päihderiippuvuuteen ensin viis tuntia ja sitten yhtäkkiä keskitytään johonkin vanhemmuuteen ja tämmöisiin, niin ei sitä oikein jaksa enää.

Omassa elämäntarinassa vanhemmuus näyttäytyi melko armottomana ja omaa elämää tarkasteltiin hyvinkin itsekriittisesti.

H6: Mä olen ajatellut sillain, että ei se nyt syyllisiä hakemalla parane mikään, et mistä mikäkin johtuu. Itseeni mä oon syytellyt enimmäkseen, enkä ketään muuta. Että itsehän mä ne valinnat olen tehnyt. Mutta sitten täällä pistetään tosiaan miettimään, että mistä mikäkin asia on voinut johtua, mikä on saanut tekemään niin typerästi tai jotain. Se on vielä niin vaiheessa että. Miettii välillä iltaisinkin pää puhki, oikeen pää tulee kipeäksi.

Haastateltavan puhe kuvaa oman vanhemmuuden ja syyllisyyden tunteen käsittelyn vaikeutta. Oman syyllisyyden tunteen väheneminen edellyttää oman toiminnan analyysia ja vie paljon voimia. Kuntoutus mahdollistaa tunteiden, tehtyjen valintojen ja niihin johtaneiden tekijöiden läpikäymisen muiden ihmisten tuella. Haastatteluotteesta välittyy muutoksen mahdollisuus haastateltavan ajattelussa, ja hän tunnistaa tämän prosessin vievän myös aikaa ja olevan vielä kesken.

Kuntoutumisjakson aikana merkittävänä vanhemmuuden vahvistajana toimi kuntoutumisyhteisöstä saatu tuki ja kannustus. Oivallus siitä, että oman hyvinvoinnin vahvistuminen mahdollisti myös vanhemmuuden vahvistumista, tulee seuraavassa otteessa hyvin esiin.

Haastattelija: Mitä sä ajattelet näistä vahvuuksista vanhempana onko kuntoutuksen aikana jotain semmoisia asioita mitkä on vahvistanut sun vanhemmuutta?
H6: On varmaan sillä lailla että. Totta kai mun ensireaktio oli että voi kauheeta että nyt mä olen munannu kaikki ja lapset suurin piirtein viedään pois tai kaikkia tämmösiä. Mut täällä on silleen ihan sanottu että ei tässä ole peli vielä menetetty. Että luo sitä uskoo, että pystyy vielä. Enhän mä nyt lapsiani ole menettänyt, enkä menetäkään käytännössä. Ne on iskostanut päähän sitä, että mun täytyy itteni nyt hoitaa kuntoon että mä pystyn oleen semmonen äiti kun haluun olla. Taas se läsnä olevakin ihan oikeesti. Etten mä vaan ole siinä sohvalla vaan. Se että uskaltaa kanssa tulla mun luokse. Jotain tällaista.

Haastateltavat kertoivat, että läsnäolon merkitystä oli korostettu kuntoutumisjaksolla. Kokemusta omista vahvuuksista vanhempana ei kaikkien ollut helppo pukea sanoiksi. Vanhemmuuden määritelminä tulivat esiin myös jämäkkyys, turvallisuus ja puhumisen taito. Kuntoutumisaikana oli kokemuksia myös siitä, että avuntarve oli jäänyt kuulematta joko kuntoutuksessa tai lastensuojelun viranomaisverkostossa.

H3: Siis kovasti on yritetty just miettiä sitä mun ja [keskimmäisen lapsen] yhteistä, millä sitä voisi tukea just sitä meidän lähestymistä ja semmoista. Mutta täytyy myöntää, että mä en oikeastaan[tiedä]. Täällä sanottiin vaan, että no niin, nyt teette tätä, et tässä on nyt teille suurin piirtein palapeli ja piirustukset sun muut. Ja teette tätä, kun just se oli mulle se vaikeaa, että en mä osannu ryhtyy siihen. Että kun se olis jotenkin pitäny käsitellä mun itseni se, että miksi se on niin vaikeata. Että tavallaan se käsitteleminen jäi pois.

Tässä otteessa haastateltavan puheen voi tulkita niin, että hänen syvin avuntarpeensa oli saada ymmärrystä omalle vaikeudelleen toimia lapsen kanssa, jotta olisi päässyt eteenpäin tässä asiassa. Pysähtyminen yksittäisen vanhemman kanssa tämän vaikeiksi kokemien asioiden äärelle ja niistä puhumaan rohkaiseminen näyttäytyy tärkeänä. Oman kyvyttömyyden tunnustaminen asettaa

vanhemman haavoittuvaan asemaan ja on mahdollista, että asioita jää piiloon myös siksi, että oma vanhemmuus on jatkuvan arvioinnin kohteena. Vanhempi on hämmentynyt eikä osaa ottaa käyttöön omaa toimijuuttaan lapsen kanssa. Tämä kuvaa hyvin sitä, miten tärkeää yhteinen aika on suhteen rakentamiselle.

Vanhemmuus koettiin haastatteluissa yhtäältä mahdollisuutena muutokselle ja toisaalta kipupisteenä, jonka käsittely on raskasta. Vanhemmuus koettiin motivaationa muutoksen käynnistymisessä, mutta esiin tuli myös hyvin ristiriitaisia ajatuksia suhteessa omaan vanhemmuuteen. Näiden kokemusten ääneen puhuminen ja käsitteleminen kuntoutumisjaksolla ja jatkohoidossa on tärkeää, jottei syyllisyys jää kuormittamaan vanhemmuutta ja vaikuta heikentävästi kuntoutumiseen päihderiippuvuudesta.

Yhteiskunnassa ilmenee vanhemmuudesta erilaisia ihanteita ja stereotypioita. Ihannevanhemmuus kuvattiin pullantuoksuisena ja hiekkalaatikolla istuvana äitinä, josta samalla sanouduttiin irti. Haastateltavien irtisanoutuminen kulttuurisesta ihannevanhemmuudesta voidaan tulkita myös aktiivisen toimijan roolin ottamisena omassa elämässään.

Kuntoutumisen aikana useimpien haastateltavien suhtautuminen lastensuojeluun oli muuttunut, ja lastensuojelu oli jäsentynyt avun ja tuen tarjoajaksi.

> *H1: Siis oikeestaan mulla on tämän [kuntoutusjakson] aikana tullut semmoinen että niihin voi luottaa, että se ei ole aina sitä, että halutaan niinkuin lasta viedä.*

Muutosta suhtautumisessa lastensuojeluun selitettiin sillä, että kuntoutuksen aikana oli toimittu yhdessä lastensuojelun kanssa ja löydetty yhteistä ymmärrystä. Kuntoutumisaikana oli herännyt toivo omien voimavarojen ja vanhemmuuden vahvistumisesta sekä mahdollisuudesta parempaan elämään saadun tuen avulla ja tämä heijastui myös näkemyksissä yhteiskuntaa ja viranomaisia kohtaan.

Pohdinta

Tutkimuksessa kartoitettiin perhemuotoisessa laitospäihdekuntoutuksessa olevien kuntoutujien kokemuksia vanhemmuudesta tarkastelemalla sitä, *millaisena perhekuntoutuksessa olevien päihdekuntoutujien vanhemmuus rakentuu heidän puheessaan*, *miten he kokevat vanhemmuuden muuttuneen perhekuntoutuksen aikana ja millaisena vanhempien toimijuus rakentuu haastattelupuheessa*. Aineisto muodostui seitsemän vanhemman teemahaastatteluista.

Vanhempien kokemukset tässä tutkimuksessa jäsentyivät kolmen temaattisen kokonaisuuden kautta: kompleksinen vanhemmuus, vanhemmuuden kokemukset arjessa ja yhteiskunnan rooli vanhemmuudessa. Kompleksinen vanhemmuus näyttäytyi muutoksessa olevana yksilöllisenä kokemuksena, jossa päihderiippuvuudesta kuntoutuminen ja vanhemmuuden vahvistuminen kietoutuvat monella tapaa toisiinsa yksilöllisessä elämäntilanteessa. Kompleksisen vanhemmuuden kokemuksissa liikutaan ajallisesti menneessä, nykyisyydessä ja tulevaisuudessa. Kokemukset arjessa olivat muokanneet omaan vanhemmuutta ja tässä näyttäytyivät

vahvasti läheisverkoston rooli, päihteiden käyttö ja voimavarojen vähentyminen ennen kuntoutukseen tuloa. Yhteiskunnan rooli tuli esiin viranomaisten puuttumisena perheen tilanteeseen, kulttuurisen vanhemmuuden mallina puheessa sekä kuntoutumisen aikana tapahtuneena ajattelun ja asenteiden muutoksena suhteessa auttaviin tahoihin.

Kokemus oman vanhemmuuden muutoksesta laitoskuntoutusjaksolla on vahvasti yhteen kietoutunut riippuvuudesta toipumisen kanssa. Muutos näyttäytyy toivon ja luottamuksen heräämisenä, mutta syyllisyys ja haavoittuvuus ovat kuitenkin edelleen läsnä. Voimavarojen vahvistuminen ja avun saaminen ja vastaanottaminen ovat erittäin tärkeitä laitoskuntoutuksesta avopalveluihin siirryttäessä, jotta toimijuus edelleen voi vahvistua. Läheisillä, viranomaisilla, kuntoutumislaitoksen työntekijöillä ja vertaiskuntoutujilla on tärkeä roolinsa vanhemmuuden rakentumisessa (Gunn & Samuels 2020). Perheen auttaminen kompleksisessa elämäntilanteessa vaatii vanhemman kohtaamista omassa tilanteessaan, luottamussuhteen rakentumista ja yhteistyötä eri toimijoiden kanssa (Karttunen 2020).

Haastateltavilla oli kokemuksia sekä kohdatuksi tulemisesta että kohtaamattomuudesta. Työntekijöiden toimintatapoja määrittävät erilaiset hallinnan keinot ja sovituista rajoista kiinni pitäminen, kun hoitoon lähettäminen on tehty lastensuojelullisena toimenpiteenä. Tällöin lapsen arjen turvaaminen nousee aikuisen riippuvuuden hoidon ytimeksi. (Kuusisto ym. 2021b). Kuntoutusyhteisön työntekijät ovat perheen lähityöntekijän roolissa, eivätkä he ole päätöksen tekijöinä lastensuojelusasioissa, mutta myös heidän tehtävänsä on lapsen edun turvaaminen.

Muutosta voidaan tukea vahvistamalla positiivista vanhemmuutta ja purkamalla häpeää (Hines 2013; Sinko & Virokannas 2009; 2019; Martin ym. 2011; Panchanadeswaran & Jayasundara 2012). Usein käytetyt käsitteet päihdeperhe, päihdeäiti tai päihdeisä ovat leimaavia ja stigmaa ylläpitäviä. Sen sijaan perheen vahvuuksien esiin nostaminen vähentää myös vanhempien kokemaa syyllisyyttä ja tukee muutostyöskentelyä. Jeong kumppaneineen (2015) totesi tutkimuksessaan, että kokiessaan vahvistumista suhteessa vanhemmuuteensa, vanhempi sai luottamusta kohdata myös päihderiippuvuuteensa liittyviä haasteita, mikä kertoo vanhemmuuden ja riippuvuudesta toipumisen kietoutuvan vahvasti toisiinsa.

Vanhempien toimijuus rakentuu menneiden kokemusten, nykyisyyden ja tulevaisuuden tavoitteiden ja toiveiden kautta. Aineistossa tuli esiin kuvauksia menneestä, jossa päihteidenkäyttö oli heikentänyt omaa toimijuutta esimerkiksi voimavarojen vähenemisen näkökulmasta. Haastattelupuheessa tuli esiin myös epätietoisuus siitä, miten lunastaa oma toimijuus vanhemmuudessa oman lapsen kanssa tilanteessa, jossa yhteinen kokemuspohja puuttuu.

Suomalaisessa yhteiskunnassa elää vahvana tarve pärjätä omillaan, mikä voi estää avun ja tuen hakemista (Lehto 2020). Yksin yrittäminen puolestaan voi vahvistaa koettua syyllisyyttä, jos omat voimavarat eivät yrityksistä huolimatta riitä. Mikolajczak kumppanei-

neen (2019) on tutkinut vanhempien uupumusta ja todennut selkeiksi riskitekijöiksi muun muassa toisen vanhemman tuen puutteen tai lapsen erityistarpeet.

Intensiivisessä perheiden kanssa tehtävässä työssä keskeisiä muutosta tukevia mekanismeja ovat riittävä aika, luottamuksen ja turvallisuuden rakentaminen ja sitoutuminen, käytännön apu, kommunikaation tukeminen ja lapsen edun varmistaminen (Silva ym. 2013; Jeong ym. 2015; Pölkki ym. 2018), mitkä seikat tulivat esiin myös tämän tutkimuksen tuloksissa. Vuorovaikutus, tunteiden tunnistaminen ja niiden kanssa toimiminen sekä toisen hyväksyminen, näkeminen ja kuuleminen, ovat oleellisia elementtejä lapsen ja vanhemman suhteen korjaantumisessa ja luottamuksen palautumisessa. Lapsen ja vanhemman vuorovaikutussuhteen tukemiseksi on kehitetty erilaisia hoidollisia menetelmiä.

Haastateltavien puheessa tuli selkeästi esiin, että päihderiippuvaisen vanhemman toipumisprosessissa on keskeistä vanhemman roolin ja päihteiden käytön aiheuttaman ristiriidan sekä haitallisten ja vanhemmuutta heikentävien ajatusten käsitteleminen, jottei vanhemmuuden vahvistumiselle muodostu estettä (Hines 2013). Kuntoutumisjakson aikana on tärkeää keskittyä perheen yksilölliseen tilanteeseen ja keskeisimpiin haasteisiin, jotta vanhemman paineensietokyky vahvistuu (Martin 2011). Haastatteluissa tuli myös esiin, että vanhemman voi olla vaikea sanoittaa, minkälaisiin asioihin hän apua tarvitsee. Muutosprosessin edetessä päihderiippuvaisen käsitys omasta minäkuvasta muuttuu joustavammaksi ja muutos vaikuttaa myös käsitykseen omasta vanhemmuudesta ja toimintaan vanhempana (Ruisniemi 2006; Peled ym., 2012). Tämän tutkimuksen perusteella kuntoutumisjakso näyttää mahdollistavan pysähtymisen oman tilanteen äärelle, mikä voi avata uusia näkökulmia suhteessa omaan itseen, lapsiin ja viranomaisten tarjoamaan tukeen.

Tutkimus tuotti kuvaa päihderiippuvuudesta kuntoutuvan vanhemman hauraasta, vähitellen vahvistuvasta toimijuudesta kahden yhtäaikaisen muutosprosessin keskellä. Toipumisprosessi päihderiippuvuudesta ja muutos omassa vanhemmuudessa vaativat yksilöllistä ja jatkuvaa tukea vanhemmalle ja perheelle. Tämä edellyttää sujuvaa yhteistyötä eri toimijoiden kesken muutoksen jatkumisen turvaamiseksi.

Tutkimus sisältää joitain rajoituksia. Haastattelutilanteessa on ollut läsnä laitoksen institutionaalinen sekä yhteiskunnallinen konteksti, jolloin ne ovat voineet asettaa haastattelutilanteelle reunaehtoja ja määrittää sitä, miten yksilö vanhemmuudesta puhuu. Vanhemmuus muuttuu ja rakentuu läpi elämän ja niin myös kokemus omasta vanhemmuudesta. Se, mitä haastateltavan kokemuksesta on mahdollista yhteisesti jaettavaksi kirjoittaa, on puhutun, kuullun ja luetun tekstin varassa. Tutkimuksen tuloksista tehtäviä johtopäätöksiä rajaa se, että tutkija tulkitsee haastateltavan puhetta ennakko-oletusten kautta, jotka vaikuttavat väistämättä aineistoon esimerkiksi haastatteluteemojen valinnan kautta. (Salo 2015.) Nostimme tutkimuksen tuloksiin kuitenkin myös jäsennyksiä tutkittavien puheesta. Siten katsomme tarkastelun olleen

aineistolähtöistä ja mahdollistaneen laajojen sisältöjen esiintulon. Tutkittavien määrä oli suhteellisen pieni, mutta kuntoutusyksikön näkökulmasta aineistonkeruuaikana tavoitettiin perhekuntoutukseen osallistujia hyvin, koska heidän osuutensa laitoskuntoutuksessa on jo lähtökohtaisesti verrattain pieni. Tämän tutkimuksen pieni aineisto ei anna mahdollisuutta sukupuolispesifiin vanhemmuuden kuvaukseen; aineistossa oli sekä äitejä että isiä, mutta erityisesti äitien kokemukset korostuvat. Laajasti vanhemmuutta tarkastelevalle tutkimukselle onkin jatkossa selkeä tarve.

Tutkimus osoittaa laitospäihdekuntoutuksen merkityksen ja yksilöllisen vaikuttavuuden siinä, että se tarjoaa vanhemmille turvallisen pysähtymisen paikan omassa tilanteessa ja perheenjäsenille mahdollisuuden vahvistaa keskinäisiä suhteitaan. Päihderiippuvuudesta irtautuminen ja vanhemmuuden vahvistaminen ovat voimia vieviä prosesseja ja kuntoutuva vanhempi tarvitsee tukea niin laitoskuntoutuksen aikana kuin se jälkeen. Perhekuntoutus laitoksessa on ajallisesti rajallinen jakso, jonka vuoksi on tärkeää, että alkanutta perheen muutosprosessia tuetaan myös kuntoutuksen päätyttyä. Riittävä ja tarpeenmukainen tuki laitosjaksolla ja tukitoimien saumaton jatkuminen kuntoutumisjakson jälkeen on keskeistä kuntoutuksen vaikuttavuuden ja vanhemmuuden vahvistumisen kannalta. Erityisesti eri ammattilaistahojen yhteistyö ei aina toteudu lain edellyttämällä tavalla (Wahlbeck ym. 2018).

Perhekuntoutusta päihdetyön kontekstissa on tutkittu vähän ja lisää tutkimusta tarvitaan eri näkökulmista. Kompleksinen vanhemmuus näkökulmana avaa tutkimusmahdollisuuden kompleksisuusteorian suuntaan ja olisi kiinnostava suunta vanhemmuustutkimuksessa. Asiakasnäkökulmaa olisi kiinnostavaa laajentaa tutkimalla lasten kokemuksia perhekuntoutuksesta. Tärkeää olisi myös tutkia niitä laitosmuotoisen kuntoutuksen toimintakäytäntöjä, joilla pyritään kokonaisvaltaiseen tukeen ja myös vanhemmuuden kysymysten huomioimiseen osana riippuvuuksista toipumista. Erityisesti tästä näkökulmasta olisi hyvä tietää, millaisena työntekijät näkevät oman työnsä, mitä he siinä kehittäisivät, millaisina he kokevat perheiden kompleksiset tilanteet ja omat mahdollisuutensa vaikuttaa kuntoutujien tilanteisiin.

Viite

1 Tutkimushanke on saanut Alkoholitutkimussäätiön rahoitusta vuosina 2019–2022. Hankejohtajana on toiminut Tenure track -professori Katja Kuusisto, Tampereen yliopisto.

Kirjallisuus

Akin, Becci A. & Brook, Jody & Lloyd, Margaret H. (2015) Co-occurrence of parental substance abuse and child serious emotional disturbance: Understanding multiple pathways to improve child and family outcomes. Child Welfare 94 (4), 71–96.

Alexanderson, Karin, & Näsman, Elisabeth (2017) Barns upplevelser när föräldrars missbruk upphört: "Alltså det är svårt att må bra igen." NAD Nordic Studies on Alcohol and Drugs, 34 (5), 400–414. https://doi.org/10.1177/1455072517732277

Bandura, Albert (2006) Toward a psychology of human agency. Perspectives on

Psychological Science 1 (2), 164–180. https://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2006.00011.x

Belt, Ritva (2013) Mother-infant psychotherapy groups among drug-abusing mothers - preventing intergenerational negative transmission. Acta Universitatis Tamperiensis 1793. Tampere: Tampere University Press. https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9006-4 Luettu 30.12.2021.

Brown, Susanne & Victor, Bryan & Hicks, Laurel M, & Tracy, Elizabeth M. (2017) Recovery support mediates the relationship between parental warmth and quality of life among women with substance use disorders. Quality of Life Research 26 (5), 1327–1335. https://doi.org/10.1007/s11136-016-1453-9

Drisco, James (2014) Research evidence and social work practice: The place of evidence-based practice. Clinical Social Work Journal 42 (2), 123–133. https://doi.org/10.1007/s10615-013-0459-9

Espinet, Stacey D. & Motz, Mary & Jeong, Jessica Jeihuyn & Jenkins, Jennifer M. & Pepler, Debra (2016) 'Breaking the Cycle' of maternal substance use through relationships: A comparison of integrated approaches. Addiction Research and Theory 24 (5), 375–388. https://doi.org/10.3109/16066359.2016.1140148

Gambrill, Eileen (1999) Evidence-based practice: An alternative to authority-based practice. Families in Society 80 (4), 341–350. https://doi.org/10.1606/1044-3894.1214

Gunn, Alana & Samuels, Gina M. (2020) Promoting recovery identities among mothers with histories of addiction: Strategies of family engagement. Family Process 59 (1), 94–110. https://doi.org/10.1111/famp.12413

Heino, Tarja & Hyry, Sylvia & Ikäheimo, Salla & Kuronen, Mikko & Rajala, Rika (2016) Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset: HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset. https://www.julkari.fi/handle/10024/130536 Luettu 30.12.2021.

Hines, Lisa (2013) The treatment views and recommendations of substance abusing women: A meta-synthesis. Qualitative Social Work 12 (4), 473–489. https://doi.org/10.1177/1473325011432776

Hokkanen, Liisa (2012) Sosiaalitoimistojen asiakastyytyväisyyskyselyn tulkinta. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen & Sanna Väyrynen (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 116–161.

Itäpuisto, Maritta (2013) Päihdehoidon lapsi- ja vanhemmuussensitiivisyys. Yhteiskuntapolitiikka 78 (5), 533–543.

Jeong, Jessica J. & Pepler, Debra J. & Motz, Mary & Demarchi, Gina & Espinet, Stacey (2015) Readiness for treatment: Does it matter for women with substance use problems who are parenting? Journal of Social Work Practice in the Addictions 15 (4), 394–417. https://doi.org/10.1080/1533256X.2015.109100

Karttunen, Teija (2016) Vauvaperheiden päihdehoidon orientaatioista. Katsaus tutkimukseen. Yhteiskuntapolitiikka 5 (81), 567–575.

Karttunen, Teija (2020) Social framework for understanding women's substance abuse, treatment, and vulnerability. Teoksessa Marjo Kuronen, Elina Virokannas & Ulla Salovaara (toim.) Women, Vulnerabilities and Welfare Service Systems. London: Routledge, 108–121. https://doi.org/10.4324/9780429276910-1

KHO 22.9.2000 T 2366.

Kotovirta, Elina & Markkula, Jaana & Pajula, Mari & Paavola, Meri & Honkanen, Reetta & Tuominen, Ismo (2021) Päihde- ja riippuvuusstrategia. Yhteiset suuntaviivat vuoteen 2030. Sosiaali- ja terveysministeriö 2021:17.

Krippendorff, Klaus (2013) Content Analysis: An introduction to its methodology. 3. painos. SAGE: Los Angeles.

Kuronen, Marjo & Virokannas, Elina, & Salovaara, Ulla (toim.) (2020) Women, vulnerabilities and welfare service systems. https://doi.org/10.4324/9780429276910

Kuusisto, Katja & Ekqvist, Eeva & Kalliomaa-Puha, Laura (2021a) Erityistä tukea tarvitsevat päihteitä ongelmallisesti käyttävät asiakkaat sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa. Yhteiskuntapolitiikka 4 (86), 419–430.

Kuusisto, Katja & Evilampi, Satu & Ekqvist, Eeva & Juhila, Kirsi (2021b) Discourses of behavioural addiction, normalisation and

techniques of governmentality in inpatient substance abuse treatment. Nordic Social Work Research 15Jul https://doi.org/10.1080/2156857X.2021.1950038

Lehto, Siru (2020) Pitkä matka äidiksi. Narratiivinen tutkimus äitiyden rakentumisesta tahattoman lapsettomuuden ja hedelmöityshoitojen jälkeen. JYU Dissertations 226. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Liimakka, Satu (2012) Kokemus, kieli ja kokemuksen mieli - metodologisia pohdintoja. Teoksessa Liisa Kiviniemi, Kaisa Koivisto, Timo Latomaa, Milla Merilehto, Pirkko Sandelin & Teemu Suorsa (toim.) Kokemuksen tutkimus III. Teoria, käytäntö, tutkija. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Martin, Linda M. & Smith, Melissa & Rogers, Jenna & Wallen, Tyler & Boisvert, Rosemary (2011) Mothers in recovery: An occupational perspective. Occupational Therapy International 18 (3), 152–161. https://doi.org/10.1002/oti.318

Messina, Nena & Calhoun, Stacy & Conner, Emma & Miller, Melodi (2015) Improving the outcomes of children affected by parental substance abuse: A review of randomized controlled trials. Substance Abuse and Rehabilitation 6, 15–24. https://doi.org/10.2147/sar.s46439

Mikolajczak, Moira & Gross, James J. & Roskam, Isabelle (2019) Parental burnout: What is it, and why does it matter? Clinical Psychological Science 7 (6), 1319–1329. https://doi.org/10.1177/2167702619858430

MUUTOS – hanke. *Asiakkaan kokemus kuntoutustoiminnasta ja hyvinvoinnin muutoksesta laitospäihdehoidon aikana ja seurannassa* (MUUTOS-hanke). https://research.tuni.fi/treadd-fi/asiakkaan-kokemus-kuntoutustoiminnasta-ja-hyvinvoinnin-muutoksesta-laitospaihdehoidon-aikana-ja-seurannassa-2015-alkoholitutkimussaatio/ Luettu 18.8.2022.

Niccols, Allison & Milligan, Karen & Sword, Wendy & Thabane, Lehana & Henderson, Joanna & Smith, A. (2012) Integrated programs for mothers with substance abuse issues: A systematic review of studies reporting on parenting outcomes. Harm Reduction Journal 36 (4), 308–322. https://doi.org/10.1186/1477-7517-9-14

Orjasniemi, Tarja & Kurvinen, Anne (2017) Häpeän päivät, pelon yöt - lapsuuden kokemuksia ongelmajuovista vanhemmista. Janus 25 (2), 127–143.

Pajulo, Marjukka & Pyykkönen, Nina & Kalland, Mirjam & Sinkkonen, Jari & Helenius, Hans & Punamäki, Raija-Leena & Suchman, Nancy (2012) Substance-abusing mothers in residential treatment with their babies: Importance of pre- and postnatal maternal reflective functioning. Infant Mental Health Journal 33 (1), 70–81. https://doi.org/10.1002/imhj.20342

Pajulo, Helena & Pajulo, Marjukka & Jussila, Heidi & Ekholm, Eeva (2016) Substance-abusing pregnant women: prenatal intervention using ultrasound consultation and mentalization to enhance the mother–child relationship and reduce substance use. Infant Mental Health Journal 37 (4), 317–334. https://doi.org/10.1002/imhj.21574

Panchanadeswaran, Subadra & Jayasundara, Dheeshana (2012) Experiences of drug use and parenting among women in substance abuse treatment: An exploratory study. Journal of Human Behavior in the Social Environment 22 (8), 971–987. https://doi.org/10.1080/10911359.2012.707943

Partanen, Airi (2021) Päihdehuolto osana sosiaali- ja terveydenhuollon uudistusta ja strategista ohjausta. Teoksessa Olavi Kaukonen & Kristiina Kuussaari (toim.) Päihdepalveluiden yhteiskunnalliset haasteet. Raportti 2. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL. http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-645-9 Luettu 30.12.2021.

Peled, Einat & Gavriel-Fried, Belle & Katz, Noam (2012) "I've fixed things up": Paternal identity of substance-dependent fathers. Family Relations 61 (5), 893–908. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2012.00729.x

Pietkiewicz, Igor & Smith, Jonathan Alan (2014) A practical guide to using interpretative phenomenological analysis in qualitative research psychology. Czasopismo Psychologiczne Psychological Journal 20 (1), 7–14. https://doi.org/10.14691/cppj.20.1.7

Pohjola, Anneli & Kemppainen, Tarja & Väyrynen, Sanna (2012) Vaikuttavuus on monta. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen & Sanna Väyrynen (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 347–352.

Poikonen, Heidi (2017) Perusoikeussäänte-lyn vaikutuksista oikeuteen saada päihde-palveluja. Teoksessa Eeva Nykänen, Laura Kalliomaa-Puha & Yrjö Mattila (toim.) Sosiaaliset oikeudet – näkökulmia perus-taan ja toteutumiseen. Helsinki: Tervey-den ja hyvinvoinnin laitos THL.

Poikonen Heidi & Kekoni Taru (2019) Asiakkaan oikeudet ja niihin vaikuttavat tekijät päihdepalveluissa. Teoksessa Aini Pehkonen, Taru Kekoni & Katja Kuusis-to (toim.) Oikeus päihdehuoltoon. Tam-pere: Vastapaino, 49–82.

Päihdehuoltolaki 41/1986.

Pölkki, Pirjo & Vornanen, Riitta & Col-liander, Riina (2018) Critical factors of intensive family work connected with positive outcomes for child wel-fare clients. European Journal of Social Work 19 (3–4), 500–518. https://doi.org/10.4324/9781315206929-13

Raunio, Kyösti (2010) Onko näyttöön pe-rustuvalla käytännöllä tulevaisuutta sosi-aalipalveluissa? Janus 18 (4), 387–395.

Ruisniemi, Arja (2006) Minäkuvan muu-tos päihderiippuvuudesta toipumisessa. Tutkimus yhteisöllisestä päihdekuntou-tuksesta. Acta Universitatis Tamperensis 525. Tampere: Tampere University Press. https://urn.fi/urn:isbn:951-44-6619-5 Luettu 18.8.2022.

Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti K. (2010) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino.

Salo, Ulla-Maija (2015) Simsalabim, si-sällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa Sanna Aaltonen & Riitta Högbacka (toim.). Umpikujasta oi-vallukseen. Refleksiivisyys empiiri-sessä tutkimuksessa. Tampere: Tam-pere University Press. https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9786-5

Sauer-Sargent, Jody S. (2016) Navigating the transition into motherhood: Wom-en's experiences of control, emotion, and social ideals. Wayne State Univer-sity Dissertations 1661. Detroit. https://digitalcommons.wayne.edu/oa_disserta-tions/1661 Luettu 30.12.2021.

Seay, Kristen D. & Iachini, Aidyn L. & De-Hart, Dana D. & Browne, Teri & Clone, Stephanie (2017) Substance abuse treat-ment engagement among mothers: Perceptions of the parenting role and agency-related motivators and inhibitors. Journal of Family Social Work 20 (3), 196–212. https://doi.org/10.1080/1052 2158.2017.1300113

Silva, Sofia A. & Pires, Antónia P. & Guer-reiro, Cristina & Cardoso, Antónia (2013) Balancing motherhood and drug ad-diction: The transition to parenthood of addicted mothers. Journal of Health Psychology 18 (3), 359–367. https://doi.org/10.1177/1359105312443399

Sinko, Päivi & Virokannas, Elina (2009) Rajallisia äitiysidentiteettejä - Huumeita käyttäneiden naisten kertomuksia lasten-sa huostaanotoista näkymä. Janus 17 (2), 104–120.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

Stringer, Kristi L. & Baker, Elizabeth H. (2018) Stigma as a barrier to sub-stance abuse treatment among those with unmet need: An analysis of par-enthood and marital status. Journal of Family Issues 39 (1), 3–27. https://doi.org/10.1177/0192513X15581659

Suchman, Nancy E. & Decoste, Cindy L. & McMahon, Thomas J. & Dalton, Ra-chel & Mayes, Linda C. & Borelli, Jessica (2017) Mothering from the Inside Out: Results of a second randomized clini-cal trial testing a mentalization-based intervention for mothers in addiction treatment. Development and Psycho-pathology 29 (2), 617–636. https://doi.org/10.1017/S0954579417000220

Terveydenhuoltolaki 1303/2014.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Usher, A. M. & McShane, K. E. & Dwyer, C. (2015) A realist review of family-based interventions for children of sub-stance abusing parents. Systematic Re-views 4 (1), Artikkeli 177. https://doi.org/10.1186/s13643-015-0158-4

Vakkuri, Jarmo (2009) Julkisen sektorin tehokkuus monitulkintaisena ongelmana – käsitteet ja lähestymistavat. Teoksessa Jarmo Vakkuri (toim.) Paras mahdollinen

julkishallinto? Tehokkuuden monet tulkinnat. Helsinki: Gaudeamus, 11–30.

Virokannas, Elina (2020) Treatment barriers to social and health care services from the standpoint of female substance users in Finland. Journal of Social Service Research 46 (4), 484–495. https://doi.org/10.1080/01488376.2019.1598532

Vorma, Helena & Rotko, Tuulia & Larivaara, Meri & Kosloff, Anu (2020) Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020–2030. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 6. Helsinki: STM.

Väyrynen, Sanna (2006) Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huumekuvioissa. Acta Universitatis Lapponiensis 197. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Wahlbeck, Kristian & Hietala, Outi & Kuosmanen, Lauri & McDaid, David & Mikkonen, Juha & Parkkonen, Johannes & Reini, Kaarina & Salovuori, Samuel & Tourunen, Jouni (2018) Toimivat mielenterveys- ja päihdepalvelut. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 89. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Wangensteen, Turid & Bramness, Jorgen G., & Halsa, Astrid (2019) Growing up with parental substance use disorder: The struggle with complex emotions, regulation of contact, and lack of professional support. Child and Family Social Work 24 (2), 201–208. https://doi.org/10.1111/cfs.12603